

Rapport från rullstols- och barnvagnsanpassad naturguidning i Tyresö slottspark 26 augusti 2021

Martina Kiibus

En minst sagt regnig dag vilket innebar en del sena avhopp bland deltagarna. Guidningen inleddes dessutom med en rejäl störtskur. De rullstolsanpassade guidningarna gör vi i samarbete med Studieförbundet som också hjälper till med marknadsföringen till exempelvis Neuroförbundet och Hjärnkraft. Vi har ju fortfarande ett begränsat deltagarantal och föränmälan pga corona samt att jag använder högtalarväst så att vi kan hålla avstånden. Över 40 personer hade anmält sig till dagens guidning inklusive reserver. Av dem var det elva personer som kom Hjärnkraft eller Neuroförbundet. Men allteftersom väderprognosen för dagen blev uppenbar, så började avhoppet komma. Så det blev 23 personer som möttes upp i störtskuren. Fem av dem var från Hjärnkraft, varav en satt i rullstol och en hade gåsvårigheter. Övriga deltagare hade fått information från facebook-sidan Aktuella händelser i Tyresö, vänner, kommunens hemsida och program från tidigare guidningar.

Vi startade dels vid busshållplats Tyresö Kyrka, dels vid borggården framför slottet där jag samlade upp alla och introducerade guidningen med att bland annat berätta att den var anpassad för rullstolar och människor som har lite svårare att gå, men att vi alla kan må bra av att gå lite långsamt ibland. Att det faktiskt är lättare att ta in naturen och gå ner i varv då. Berättade om slottets historia och försökte måla upp en bild av vilken central betydelse godset hade under flera hundra år. Pekade ut kyrkan och berättade lite om dess historia.

Rubriken på guidningen var sensommarblomster i lummig parkmiljö. Dagens första blomma var liten blåklocka som växte på slänten bakom slottet. Så fin och sirlig. Förr tänkte man att det var älvorna som hade hängt sina kjolar på tork. På latin heter blåklocka Campanula, som kyrkklockor, kampaniler. Berättade om hur den pollineras, av bland annat blåklockshumlan som behöver besöka närmare 3000 blåklockor per dag för att bli mätt och på så sätt bidrar till pollineringen av blåklockor. När den har besökt en blomma lämnar den en doftmarkering så att den inte ska komma tillbaka till samma blomma, eftersom det tar ett tag för blommans nektar att återbildas. Ur blommans perspektiv handlar det om ett sätt för att undvika självpollinering. På natten besöks blåklockor av det lilla blomsovarbiet och när det regnar kan blommorna erbjuda regnskydd till olika insekter. Tänk att sitta i en liten blåklocka och höra hur regnet smattrar mot taket! Så länge störtskuren pågick försökte jag ställa mig så att de deltagare som inte hade paraply kunde få lite skydd under lövträden istället. Nästan lika bra som blåklockan!

Gick till en fin gammal lind, lät dem känna på de släta hjärtformade bladen. Berättade om lindens betydelse för den biologiska mångfalden, att linden var Frejas träd i den fornnordiska mytologin och att man kan göra te på blommorna. Visade frön med den lilla fallskärmen som hjälper till att sprida fröna med vinden. Läste en strof av Strindberg där han lyriskt beskriver linden och dess hjärtformade vackra blad.

Fortsatte till soluret och berättade om de latinska inskriptionerna (på svenska) på sockeln. Nämligen "Jag räknar de ljusa timmarna blott men däremellan flyr oersättlig tid". Nästa sensommarblomma var Natt och dag. Visade de lila högbladen som fungerar som reklamskyltar för att locka humlorna till de gula blommorna.

Fortsatte till en grovstammig gammal ek. Pratade om dess betydelse för den biologiska mångfalden och att man hittar mest grovstammiga ekar på gammal adlig eller statlig mark. Som t ex slottsparken. Mittemot eken står en fin gammal lärk. Lät deltagarna känna på de mjuka barren, som saknar de övriga barrträdens skyddande vaxskikt och därför inte har samma skydd mot uttorkning, vilket är förklaringen till att lärk faller sina barr på hösten.

Både eken och linden är exempel på ädla = sydliga lövträd som det finns gott om i slottsparken. Nästa lövträd var en hästkastanj, med sina stora fem- eller sjotaliga blad och lätt spruckna bark. Till skillnad från den äkta kastanjen är hästkastanjens frukter inte ätliga, snarare giftiga. Men kastanjerna har använts som hästfoder. Det är också förklaringen till att hästkastanjen aldrig lyckades ta sig norrut efter de senaste istiderna. I början av kvartär, dvs för 2,5 miljoner år sedan var hästkastanjen vanlig i stora delar av Europa, men under istiderna fanns den bara på några få platser på Balkan. När det sedan blev varmare igen, var det nästan ingen som åt av hästkastanjen och kunde bidra till dess spridning norrut, så fortfarande är den bara vildväxande på Balkan. Däremot är det ett vanligt parkträd i vår del av Europa.

Tyvänn gjorde regnet att deltagarna från Hjärnkraft valde att vända tillbaka. Det blev inte ihållande regn hela tiden, utan vi fick en del uppehåll och till och med en och annan solglimt under dagen, men det var ju lite svårt att förutsäga och sitter man i rullstol är man så utsatt för regnet. Men jag hoppas att de också hann få ut något av guidningen innan de vände.

Fortsatte till en ask, visade hur man kan känna igen asken på dess upprätta växtsätt, de svarta knopparna och de parbladiga bladen. Berättade att asken faller sina löv först på hösten och får dem sist av alla lövträd på våren. Vilket gjorde dem lämpliga som djurfoder. Berättade också om askens betydelse i den nordiska mytologin. I Slottsparken finns det gott om såväl grovstammiga askar som ekar.

Nästa träd var en flerstammig mäktig al nere vid vattnet. Visade hur man kan känna igen al med dess små kottar och berättade varför alen inte får höstfärger som de andra lövträden. I slottsparken och runt ån finns Stockholms läns största förekomst av grovstammiga alar! Tryckte lite på detta med den höga förekomsten av gamla, mäktiga träd för att visa att även om detta handlar om en anlagd miljö så finns det höga naturvärden. Just pga den långa kontinuiteten av gamla ädla lövträd.

På gräsmattorna före bron till Notholmen växte det några fler sensommarblommor. Som stormåra, vitplister, kärleksört samt röd- och vitklöver. Klöver och flera andra ärtväxter har liksom alar knölar på rötterna där det sitter bakterier som kan fånga in luftens kväve och omvandla till kvävenäring. Därför sådde man vall förr, som ett sätt att gödsla åkermarkerna. Kväve är en viktig byggsten i protein så vi pratade om hur lätt vi kan få i oss vegetabiliskt protein genom att äta just ärtor och bönor av olika slag. Vitplister heter Taubnessel på tyska och Dead nettle på engelska, vilket syftar på att dess blad påminner om brännässla men de har inga brännhår (Döv eller död nässla). Kärleksörten är rik på C-vitamin och aminosyror och har goda saftiga blad framför allt på våren.

Fortsatte ett stycke till vassbården. Berättade om vassens betydelse som djurfoder i det gamla skärgårdsjordbruket och om hur mycket öppnare det var här på Prins Eugens tid. På vassbladen finns det som bettmärken, som enligt sägnen har uppkommit för att djävulen bitit i dem. Inne i vassen lyste fackelblomstern rosa och jag hittade också några överblommade exemplar av vänderot. Vänderoten anses vara lugnande och sövande. Förr tänkte man också att den skulle kunna bryta älvors eller vättars magi, man vände bort det onda och fick hälsa

istället! Fackelblomster innehåller mycket garvsyra och användes förr i garverier. De sammandragande garvämnen gjorde också att den ansågs blodstillande och användes mot diarréer.

Efter bron på Notholmen stannade vi och doftade på den lakrits-doftande spanska körveln. Berättade om Notholmens historia där fiskaren bodde förr, som skulle förse slottet med färsk fisk. Prins Eugen beskriver hur han åt färsk strömming varannan dag, vilket man ju inte kan göra idag pga de höga halterna miljögifter. Pratade om att strömmingen är en fet fisk och eftersom många miljögifter binds till fett får strömmingen extra höga halter i sig. Dessutom är det en rovfisk, vilket innebär att dessa miljögifter som t ex PCB och dioxin anrikas upp i näringskedjan och alltså har en högre koncentration i strömmingen än i dess bytesdjur. Och visst är det sorgligt, att vi på detta sätt förstör för oss själva, genom att släppa ut så mycket miljögifter så att vi inte längre kan äta vår fisk?

Vi gick ut på bryggan där jag berättade om Kalvfjärden och att det är vanligt med namn som kalv, ko, häst och får i skärgården. Att det härrör från den tiden då man hade särskilda betesholmar. Berättade också om själva Östersjön. Om det bräckta vattnet, hur sårbart Östersjön är pga artfattigdomen jämfört med Västerhavet och att många arter redan är på gränsen av vad de klarar och därmed är extra känsliga för miljöpåverkan. Utöver de organiska miljögifterna är ett annat stort problem övergödningen, som leder till algblomning, igenväxning och syrebrist. Visade båttoalett-tömningen, som ju är ett sätt att minska belastningen av kväve. Men pratade också om vad vi kan göra själva för att minska belastningen, som att äta ekologisk mat och undvika bilkörning.

Här tog vi paus så att deltagarna kunde välja mellan att sitta kvar på bryggan eller sitta bekvämare vid cafés bord. Eftersom det regnade valde alla att sitta vid bord under tält så vi fick lite skydd.

Så gick vi tillbaka till parken. Vi gjorde ett stopp på bron och tittade på hägg och nypon, som ju har en annan fröspridningsstrategi än lind. Med ett välsmakande paket som gör att fåglarna äter av bären / frukterna och så passerar fröna osmälta genom deras magar. Andra sätt att sprida frön är som t ex kardborre som fastnar i djurens pälsar.

Fortsatte fram till en bok, ännu ett ädelt lövträd. Visade hur man kan känna igen bokar på de släta stammarna, de treledade bokollonen och de fyrtaliga bokollonhättorna. Pratade också om växtsättet. Om asken strävar upp mot himlen med sitt upprätta växtsätt, eken brer ut sig och är spärrkronig så växer bokens grenar liksom vågrätt med blad med olika långa bladskåft. Det här gör att bladen kan komma åt allt solljus så att inte så mycket ljus sipprar ner till marken. Berättade om ordet bokstavs ursprung, bokträets användningsområden och att bokollen var en viktig svinföda förr. Så viktig att det reglerades (och regleras!) i den gamla lagen "Huru svin må i ollonskog släppas".

Fortsatte upp i den fina hasselallén, där deltagarna fick känna på de ludna hasselbladen och jämföra med de släta lindbladen. Pratade om hasselnötternas ekonomiska betydelse förr och varför de inte ingår i allemansrätten. På marken växte det fullt av gräset lundgröe som är en karaktärsart i lundmiljöer.

Gick ett stycke till en omkullfallen ek som var full av en massa härlig mulm, dvs pulvriserad ved, eller helt enkelt skalbaggsbajs. Så då kom jag osökt in på vikten av död ved och hur mycket liv det finns i döda träd. Det stod också en fin torraka mitt emot ekstocken med tydliga

spår från alla de skalbaggar som behöver död ved för att kunna leva. Tycker det är så fint att trots att slottsparken är just en park, att man ändå sparar på döda träd och värnar mångfalden. Tipsade också om att lyssna på Alexandre Antonellis sommarprat från i somras, som på ett oerhört pedagogiskt sätt tydliggjorde vikten av biologisk mångfald.

En vinbergssnäcka låg nedanför stocken, så jag berättade om dess fascinerande kärleksliv. Tycker det inger en känsla av respekt för snäckorna i synnerhet och för mångfalden i stort, att till och med denna lilla slemklump har ett så avancerat kärleksliv med en pilesäck så att de kan skjuta iväg pilar på varandra för att komma i stämning. En deltagare hittade en annan ”slemklump” på stocken, nämligen rosa vargmjolk. Det är en slags slemsvamp, också en oerhört fascinerande organismgrupp.

Fortsatte uppför den lilla backen och blickade ut över vattnet och pratade om den engelska parken och dess historia. Och om att trots att det är en anlagd park så finns det så höga naturvärden och rik biologisk mångfald här. Mycket av den mångfalden hänger ju samman med att det funnits ädla (sydliga) lövträd som ek, lind och hassel här sedan 1700-talet. Men också att den sköts om på ett sätt så att blomrikedomen gynnas.

Så kom vi tillbaka till borggården, där jag brukar avsluta guidningen. Men eftersom alla var gående så gick vi ner till kyrkan och den mäktiga knotiga linden och avslutade guidningen där istället och sammanfattade tillsammans vilka sensommarblommor och lövträd vi hade sett.

Deltagarna var jättenöjda och tyckte det var så fint att komma ut, trots vädret. Som flera sade, de hade inte kommit ut om det inte varit en guidning och ”man ångrar aldrig att man gått ut”. En av deltagarna tyckte till och med att det omväxlande vädret var en av höjdpunkterna, att det hela tiden blev nya ljuskiftningar och färger på himlen. En annan deltagare tyckte det var så roligt att få lära sig så mycket om träden, vilka träd det var som växte i parken och lite mer om dem. Just det att jag inte bara berättar om arter utan lite mer runt det vi ser, tyckte flera av deltagarna var ”superbra”. Andra höjdpunkter var ”att få lära sig något nytt”, min entusiasm och hela guidningen. Jag tycker det var jättekul att vara igång igen och att det kom så pass många trots vädret, även om det var synd att flera ur målgruppen blev avskräckta av regnet.